

Аб кнізе А.А.Тарыкава "ЗАРНИЦЫ В ГЛУБИНАХ ОЗЁР"/Мінск "Полымя" 1993г. 151 с., 19 іл; структура: "ад аутара", 19 раздзелаў, 37 крыніц; навукова-папулярная; 13 серыі "Па роднаму краю".

З гэтай, скажу адразу, выдатнай, на маю думку, кнігай мне давялося выпадкова пазнаеміцца у кніжным магазіне, што на вуліцы Прытыцкага 38, куды я часта захажу, ідучы з працы дамоў/жыву у гэтым доме/. Маю увагу звярнула фамілія аутара, бо яшчэ у прадваенныя гады, пры Польшчы, вучыўся у адным класе у Лужкоўскай школе з Тарыкам. А сам я із вёскі Жарсцвянка, што у 1 км. ад Лужкоў, 5 км - Ізабеліна - радзімы аутара кнігі, 2 км - ад Гарадна, 32 км - ад Глубокага 1 35 - ад Дзісны, аб якіх аутар часта упамінае у сваёй кнізе.

Гісторыяй свайго дзіўнага края я даўно інтарэсуюся, а многага таго, што адбывалася у ім за апошнія паўстагоддзе быў жывым светкай. Сваю радзіму часта наведываў і наведываю цяпер. Калісьці жыў і вучыўся у Глубокім.

Вакол ступкі кніжкі А.А.Тарыкава у магазіне не раз праходзіў міма і толькі із-за таго, што у назве яе не аказалася слова "глубочкіх" пасля слова "глубінах". Вельмі важна, каб загаловак кнігі адлюстравываў яе змест, а то выдатная кніга можа не звярнуць увагі заінтэрасаванага пакупніка. Кніжку, разумеюцца, я купіў, хаця па абложцы думаў, што гэта кніжка для рыбакоў-любіцеляў.

Кніга А.А.Тарыкава "Зарніцы в глубинах озёр" прысвечана Глубоччыне - унікальнай частцы Беларусі у вусіх адносінах. Адсюль паходзяць графік і скульптар Язэп Драздовіч, стваральнік беларускага нацыянальнага прафесійнага тэатра Ігнат Буйніцкі, артыстка Паўліна Вікеніяўна Мядзелка - першая выканаўца "Паўлінкі" па аднаіменнай п'есе Я.Купалы, пісьменнік Тадэуш Мастовіч-Далеяга, першы электрыфікатар "Паўночна-Зазодняга краю" Расій граф Пятар, відны дзеяч беларускага Адраджэння К.С.Дуж-Душэўскі, сакратар "Нашай Нівы", калішні прэм'ер-міністр БНР Вацлаў Ластоўскі, таленавіты авіякамактар Павел Сухі і многа другіх заслужаных, вядомых і інтарэсных людзей. Глубоччына - гэта карыдор

паміж вярхоуем Бярэзіны і прыбалтыйскамі краінамі і з Заходняй Еўропы і Віленшчыну у Полаччыну, Віцебшчыну і Расію. Гэты край не раз бачыў чужаземных заваёўнікаў і абаронцаў сваіх. /н багаты гістарычнымі помнікамі, працавітымі, таленавітым і добрымі людзмі, чароунамі краявідамі азёрамі, рэчкамі, лясамі.

Кніга аўтара выходзіць далёка за рамкі рэгіянарнага значэння. Гэта адна з лепшых краязнаучых кніжак у Беларусі і найбольш поўная аб Глубоччыне. Гістарычныя сабытці у краі даюцца на фоне гісторыі Беларусі і адпаведныя яе перыяды. Гэта кніга – цэнны дапаможнік па гісторыі нашай Радзімы. Яна патрыятычная. Напісаць яе мог толькі высока і усебакова адукаваны чалавек, карані якога ў гэтым краі. Яна насычана фактычным матэрыялам, з захапляючымі эпізодамі, лёгка і з вялікай цікавасцю чытаецца.

У кожным гістарычным перыяд Глубоччына апісваецца ў адміністрацыйных граніцах таго часу.

Аб змесце кнігі можна было бм расказваць многа. Але лепш за усё яе прачытаць самаму. Тут шмат навучальнага і для нашага часу. Я астанаўлюся толькі на некаторых эпізодах і звестках, прыведзеных у кнізе аўтара, якія, на маю думку асабліва цікавыя, ці актуальныя і, гдзе ў маіх сілах, зраблю завагі і дапаўненні.

У першым раздзеле "Дарогі Дрэвніх" аўтар паведамляе, што цяперашнім Глубоцкім раёне 78 азёр, у тым ліку самае глыбокае ў Беларусі – "Доўгае", яго глыбіня 53,7 м. А ў самім Глубокім аж 5 азёраў: Вялікае /Беразвецкая/, Падлазная, Мушкат, Бяглец і Глубокае. Па назве апошняга і дана назва горада, аб якім упяршыню ўпамынаецца ў 1504 гаду. Тут многа і рэк, на якіх у старыну было нямала вадзяных млыноў. Напрыклад, на рацэ Мнюта іх было каля 10. У 4-х з іх я быў і сам.

На поўдзень ад Глубокага, на 220 мэтраў узвышаецца Варганская гара. Па фінску "варгінці" – чараваць. З ёй звязана многа легенд.

У другім раздзеле "Земля полоцкіх кривичей" расказваецца, што наш вялікі суайчыннік Язэп Нарцызавіч Драздовіч /1888–1954/ абгрунована

даназваў, што Дудукі і Гародня, якія умяінаюцца у "Слове аб чынку і Гарадзе", гэта былі пазаваны воі Уяслава Полацкага, які быў адначас братам у студзень-самавіку 1067 года на мяжы, звышказанага князя Чар-невіч/45 ім ад Глубокага та накіравану в Дыхавіцу/ - на шляху пахода Уяслава Полацкага із Дыхавіца у Мінск.

У 111 стагоддзі Літоўскі князь Міндоуг напачаў бітвы з Полацкім княствам супраць старажытнага Гарадзеня, а на месце бітвы быў высунуты курган/гарадоўка/, які стаіць і цяпер.

У 3-м раздзеле "Тры князі Гарада" расказана а чакоткаўскі Гарада Глубокае./н утварыўся ад азначы трох паселішчаў: Сябамі, Глубокага і Варагечыя.

4-й раздзел "Граніцы мескоўскіх владасцей" гаворыцца аб тым, як называліся "Захоннікі воены Маскоўчыны у Літве/Беларусі/. Аўтар сцвярджае, што Іван ІУ ўступіў на беларускія землі як захоннік/1563 г./, захоннік аж да Пастаў краі быў зруйнаваны і скарбавыя. Захоннік зямлі краі 20 гадоў знаходзіліся на ўладзе Маскоўчыны, макуль у 1578 годзе не былі вызвалены Сігизманом Багачом.

У 5-м раздзеле "Протэстантызм" расказваецца пра сабачы у краі з'явіліся з рэлігіянай Берэцкай унія/1539г./, аб аб'яўленні пра-тэстанцкай царквы з каталіцкай "на усея тэрыторыі Рэчы Паспалітай". Так сказана у аўтара, калі аб'яўненне царквы праводзілася, ні князь, ні ніякім княстве Літоўскім. У канцы 171 стагоддзя у Глубокім каль-віністы пабудавалі касцёл і школу, князь заахвочваў іх будаваць, гэтым жа годзе пабудаванні у ей быў касцельна збудаванне, і ў гэтым жа годзе выпуснікам не паступаць на універсітэт. Докладнае гаворыцца на беларускай мове. Аўтарам сказана, што пасля рэлігіянай уніі у "Северо-За-падном краі", уключаючы і Глубоччыну вялося будаванне касцёлаў і цэр-кваў. Там нічо няма Вацкаўчына не называлася так. Назву же Літвы быў заменены на "Северо-Западный край" у 1640 гаду. Аднак зова Масква пачала пухліць на званіць Літвой балікаю Імудзь.

Шосты раздзел "Под знаменем вери" прысвечан захоннікім вое-

Ужыц да евоп"у адпавенства р.к.р.ндодат і гудуц отш.узямакда
эврдэп рншдтэп,этэжылоп вавкогУ іоя мнвяхэп іпід эдт,"эвэрт
-дэР рлэп аднэдохне,эзімнн нн вдовтэоі ўкнвкэ-інеэдтэ у матіо
вдохэп ўхлш вп - \ўкшпоп н ўмврдэп вп втэнодупт дэ мк 24РІвэн
жнэм у вкшпоп эі втэжылоп вавкогУ

мншпоп э матіо эврдэп туднм явнн ікшотіі іэддогтэ ііх у
нпўсэп ўнд матіо эдсэм вн в,пэвдэрт мншжэртэ ўпўсэ мвэтэжнн
кўрвн\вэвотўк\кн і стіт і пшэр.
у 3-м вэвэртэ "Трн мннн тодэв" вэвэртэ в ннждохэп і ннждохэп і
втэнодупт,мэвдэп:уўршпэсэп хрэт ршпкэ дэ рўмвэртэ\эвкюдупт
і вэвэртэ.

4-м вэвэртэ "Трншм москэскнх вэвэртэ"пэвэртэ омпо омп нэв-
вэртэ так:"эвкшпнннн воннн москэскнх ў нншэ\вэвэртэ.ўвэртэ
-пэвэртэ нн рлэп рлэп ўкшпўдэп вн ўкшпўдэп ў нншэ отш,эвэртэ вэвэртэ
-вншотэп і мнвэртэ ўнд нншэ ўтэп вэ ж мншпэвэртэ.\т ээі\нн
-ўкшпўдэп нншэ ўкшпўдэп ўкшпўдэп ўкшпўдэп ўкшпўдэп ўкшпўдэп
мншпэвэртэ ў нншэ нншэ нншэ нншэ нншэ нншэ нншэ нншэ нншэ нншэ

у 5-м вэвэртэ "Пэвэртэ вэвэртэ" вэвэртэ вэвэртэ вэвэртэ
-вэвэртэ нншэ нншэ нншэ нншэ нншэ нншэ нншэ нншэ нншэ нншэ
вэвэртэ нншэ нншэ нншэ нншэ нншэ нншэ нншэ нншэ нншэ нншэ
Тэвэртэ ў вэвэртэ,хэвэртэ,хэвэртэ,хэвэртэ,хэвэртэ,хэвэртэ,хэвэртэ,
-вэвэртэ мншпэвэртэ ў вэвэртэ ўкшпўдэп ўкшпўдэп ўкшпўдэп ўкшпўдэп
-пэвэртэ вэвэртэ вэвэртэ вэвэртэ вэвэртэ вэвэртэ вэвэртэ вэвэртэ вэвэртэ

тэвэртэ ў вэвэртэ нншэ нншэ нншэ нншэ нншэ нншэ нншэ нншэ нншэ
-вэвэртэ вэвэртэ вэвэртэ вэвэртэ вэвэртэ вэвэртэ вэвэртэ вэвэртэ вэвэртэ
вэвэртэ вэвэртэ вэвэртэ вэвэртэ вэвэртэ вэвэртэ вэвэртэ вэвэртэ вэвэртэ
вэвэртэ вэвэртэ вэвэртэ вэвэртэ вэвэртэ вэвэртэ вэвэртэ вэвэртэ вэвэртэ
вэвэртэ вэвэртэ вэвэртэ вэвэртэ вэвэртэ вэвэртэ вэвэртэ вэвэртэ вэвэртэ
вэвэртэ вэвэртэ вэвэртэ вэвэртэ вэвэртэ вэвэртэ вэвэртэ вэвэртэ вэвэртэ
вэвэртэ вэвэртэ вэвэртэ вэвэртэ вэвэртэ вэвэртэ вэвэртэ вэвэртэ вэвэртэ

III пэвэртэ "Пэвэртэ вэвэртэ" пэвэртэ вэвэртэ вэвэртэ вэвэртэ вэвэртэ

нам цара Аляксея Міхайлавіча/"Тышайшага"/ супраць Вялікага княства Літоўскага/1654-1667 гг./, якія вяліся пад лозунгам "праваслаў'я!" Чым толькі не прыкрываліся захопніцкія войны і нацыянальная здрада: аб'яднаннем земляў Рурывічаў, праваслаўнай і каталіцкай верай, аб'яднаннем славян, вялікай адзінай і недзялімай Расіяй, сацыялістычнай і камуністычнай ідэямі, інтэрнацыяналізмам, агульнымі інтэрэсамі, вызваленнем ад прыгнёту, навадзеннем новага парадку, эканамічнай выгадай і г.д. Беларусь больш сільны "вызваліцель" "вызвалю" ад больш слабага.

Адным із першых распаражэнняў цара выступіўшаму войску была: "Касцелам не быць, уніятам не быць, жыдам не быць і жыцця ніякага не імець". Невельшчыну, Полаччыну, Глыбоччыну амаль без боя заняў Шэрэмецю. Край быў даведзены да такога апусташэння і заняпаду, што назіраліся выпадкі трупядзення. Па прыказу рускага цара з акупаваных беларускіх земляў у Расію было вывезена 300 тысяч чалавек карэннага насельніцтва. Царскія приказчыкі прадавалі беларусаў на астраханскіх базарах па 3 рублі за галаву. Із Вялікага княства Літоўскага у Расію было вывезена і усё жалеза.

Прышло усяго 3 гады ад ганебнай вайны "Тышайшага" цара супраць Вялікага княства Літоўскага, як пачалася новая "Паўночная вайна" /1700-1721 гг./. Дакументальна даказана, што падчас гэтай вайны Пётр і быў у 1704 гаду ў Глыбокім. Цераз Глыбоччану праязжаў сфарміраваны ў Прыбалтыцы швецкі абоз із больш чым 7 тысяч павозак, даўжыней ад Докшыц да Шаркаўшчыны. Шведы вялі сябе вельмі жорстка. Армія фельд-маршала Левенгаупта, саправаждаўшая абоз, на сваім шляху усё знішчала. Былі спалены Докшыцы і легендарны горад Галубава недалёка ад Глыбокага. Места знаходжання якога актыўна шукаў Язэп Драздовіч. Ня лепшым чынам веў сябе ў рускі цар, ваюючы на чужой тэрыторыі і за чужы кошт. На Глыбоччыне праходзіла многа баёў і абоў бакі прычынілі краю вялікую шкоду.

У 7-м раздзеле "Глыбоччына на рубяжы ХУІІ-ХУІІІ веков" аўтар паведамае, што ў 15 км ад Глыбокага ў Маляўнічай вёсцы Масарах у мяс-

цовага памешчыка часта адпачываў Адам Міцкевіч.

У ХУ111 стагоддзі 10-х1м Хрэптовіч, валодаўшый часткай глыбоцкіх земляў перавёў у сваіх маёнтках сялян 13 баршчыны на аброк 1 заключыў з імі арэндныя дагаворы, якія давалі права наследавання зямлі старшым сынам.

У прамысловасці праявіў сябе уладальнік крупнага маёнтка Гарадзец Тадэуш Жаба. Гэта на маёй радзіме. Сам чуў, што у Гарадцы была "жаба", але не та, "цо у блоце, а та цо у злоце". А золата нажыў ён на звычайнаму прадукце - лесапрамысловых матэрыялах.

За пажылога, але у золаце Жабу хацеў выдаць сваю дачку Даруту уладальнік залескага маёнтка, што у 12 кіламетрах ад Глубокага, граф Лапата. Але юная графіня любіла сына сялянкі, ускарміўшай яе у маленстве, Янку. Разгневаны граф кінуў Янку ў падзямелле, але Дарута яго выпусціла 1 ён уцек у лес. Там Лапата прыказаў на пагорку з паўднёвага боку возера, дзе вядчарамі сустракаліся Янка 1 Дарута, вырыць маргілу 1 захываў захаваць туды карміліцу/мамку/ Даруты. 1 цяпер людзі называюць гэты пагорак Мамчанай гарой, а пра Лапату 1 Жабу у нашым краі ходзіць дурная слава.

Як вядома, Польшча у ХУ111 стагоддзі, па выразу саміх палякаў, трымалася безпарадкамі. Законы у сейме прымаліся трудна, а прынятыя не выконваліся. Гэтым скарысталіся моцныя 1 дысцыплінаваныя суседзі. пачаліся раздзелы Рэчы Паспалітай 1, на канец, яна перастала існаваць.

У 8-м раздзеле "Нашэствіе" расказываецца аб Глубоччыне падчас нашэсця на Расію Напалеона. Напалеон праезжаў цераз Глубоччыну 1 тут астанаўліваўся. Яго шацёр стаяў у 18 км. ад Глубокага каля Новадвурца у красівай мясцовасці, напамінаўшай яму прыгарады Парыжа. Праблему адсутнасці яго тут ён вырашыў проста: прыказаў тутэйшую вёску пераіменаваць у Парыж. 1 цяпер гэтая вёска называецца Парыжам, зліўшыся з Новадвурцам. У Глубокім яму асабліва спадабаўся Беззвецкі касцёл: "Каб я мог узяць яго з сабой у Парыж, яму бы не было стыдна знаходзіцца у суседстве з Нотр-Дам" - сказаў Напалеон. Гэты шэдэўр архітэктуры

архітэктуры Беларусі удасканалівалі вякамі лепшымі архітэктары і мастакі. /н перажыў войны, ліхалецці. А каля 1970 года, у мірны час, яго разбурылі мясцовыя раённыя улады-варвары, ваяуніччя атэісты, якім, напэўна было не да спадабы, што побач знаходзяцца турма і касцёл. У часы знаходжання Напалеона у Глубокім, у невялікім мястэчку, налічываўшым тады каля 3 тысяч жыхароў, ён бачыў развітую таргоўлю, рамёслы, аптэку, бібліятэку, налічываўшую 3 тысячы тамоў, фізычны кабінет з прыборамі уласнай вытворчасці, шасцікласнае вучылішча у Беразвеччы із якога 2 лепшых вучні адпраўляліся кожны год у Віленскі ўніверсітэт, цудоўныя помнікі архітэктуры, зробленыя рукамі мясцовых майстроў.

У выніку нашэсця Напалеона і гэтай вайны, пасяўная плошча скарацілася напалову, а колькасць коняў у селяні удвая. Людзей касіла халера. Яно аставіла ў памяці народнай Глубокі след. У абыходзе паявілася новае слова пракляцце: "Каб цябе пранцы". Слова "пранцы" аўтар растлумачыў як "францы" - французы. На самай справе яно азначае прынесенае пад час гэтай вайны французамі захворванне - сіфіліс, якога да іх насельніцтва края практычна не знала, із 4-мільённага насельніцтва Беларусі у нядоўгай вайне 1812 года пагібла і мільён і толькі цераз 50 гадоў дасягнула даваеннага узроўню.

У восьмым раздзеле "Восстания и десятилетия мира" аўтар расказвае пра паўстанне 1830-31 гадоў, піша: "...яны/выступленні - ім/ахвацілі усю Польшчу і к красавіку 1831 года дасягнулі Дзісненскага ўезда. Дзісненскі край - гэта не частка Польшчы, а беларускі край, а таму трэба было сказаць: Дзісненскага края Беларусі, ці Вялікага княства Літоўскага. Адзін із кіраўнікоў гэтага паўстання Генрых Міхайлавіч Дмахоўскі - уражэнец гэтага края - скульптар па адукацыі, аказаўшыся пасля паразы паўстання у ЗША, стварыў для амерыканскага кангрэса бюсты Тадэуша Касцюшкі, Т. Джэферсона, галярэю скульптурных партрэтаў герояў вызваленчых рухаў, у тым ліку Гарыбальдзі. /н выгравіраваў медаль "Апёфеоз Т. Касцюшка" і медальён з сілуэтамі казнёных дэкабрыстаў. Пасля разгрома паўстання расійскімі войскамі, у Глубокім з паўстан-

самі распраўляўся сам М.Н.Мураўёў, які, як слушна адзначае аўтар, быў не проста "вешацелю" - тупіцай, а ідэолагам імперыі, бязлітасна распраўляўшымся з усімі, хто ёй пагражаў.

Падчас Крimsкай вайны, па падліках аўтара, із Дзіснанскага уезда, у склад якога тады уваходзіла і Глубоччына, у расійскай арміі, за чужыя інтэрэсы, ваявала 6500-7000 чалавек, многія загінулі ці намерлі ад хвароб.

Багата сабыццямі Глубоччына і падчас паўстання 1863-1864 гг. Тут паўстанцы дзейнічалі арганізавана і актыўна, на кароткі час ад расійскіх акупантаў асвабодзілі Дзісну. Як вядома, паўстанне было падаўлена расійскай арміяй. У Глубокім з паўстанцамі распраўляўся у тым жа самым манастыры кармелітаў той жа самы Мураўёў. За 4 гады Мураўёвым-вешацелю былі казнены 128 яго удзельнікаў, 853 прыгавораны к катарзе, 504 высланы на паселенне у Сібір, а за межы Польшчы і Беларусі - каля 12 тысяч.

У 9-м раздзеле "Гордасць Глубокскага края" аўтар каротка расказвае пра вядомых людзей, якія вышлі із гэтага края. Сярод іх незаслужана адсутнічае самая большая гордасць - Вацлаў Ластоўскі. А навогул, пра людзей Глубоцкага края, якімі можна гардзіцца не дрэнна было б напісаць асобную кнігу.

У 10-м раздзеле "Рэвалюцыя ІІ война" расказваецца пра сабыцці у Глубокім краі падчас рэвалюцыі 1905 года, першай сусветнай вайны і прававота 1917 года.

11-ы раздзел "Інтервенцыя" прысвечаны нямецкім і паліскім "вызваліцелям" края. Немцы былі занялі Глубокае 20 лютага 1917 года і ўстанавілі тэрарыстычны акупацыйны рэжым. Пасля ухода немцаў, Глубокае заняла Пскоўская дывізія а у 1920 годзе - польскае войска, якое вяло сябе не лепш немцаў. Напрыклад, у другім раёне Глубокае было рэквізіравана 400 доўгіх кажухоў, 2833 пуды аўса, 3723 пуды жыта, 530 пудоў ячменя, 24.000 пудоў сена і 8000 пудоў саломы. Пры невыкананні рэквізіцыі, карныя экспедыцыі забіралі усё у двайной колькасці. Палякі ўсе крас-

наармейскія магількі сціралі з твару зямлі.

У 12-м раздзеле "Крэсы усходне" расказываецца пра становішча ў Заходняй Беларусі/і Глубоччыне/, якая аказалася пад Польшчай. Заходняя Беларусь атрымала дагэтуль няведамаю назву: "Крэсы усходне" – аналаг "Северо-Западного края". У тых часы ў Глубоцкім краі дзейнічалі Беларуска-сялянская-рабочая грамада/БСРГ/, Таварыства беларускіх школ /ТВШ/, якая баролася за адмену запрэта вучыць дзецей на роднай беларускай мове, стварала бібліятэчныя, драматычныя кружкі. У 1929 годзе яно было забаронена. К 1933 году на тэрыторыі Заходняй Беларусі ўжо былі зачынены ўсе беларускія школы. Дзейнічала 16 так званых утраквістычных – двухмоўных школ, у якіх навучалі на польскай і беларускай мовах з мэтай асіміляцыі і паланізацыі дзецей. Вольна ці нявольна двухмоўныя руска-беларускія садкі, школы, прэса, якія асіміліруюць і русіфіцыруюць беларусаў, а не наадварод. А. А. Тарыкаў расказвае, як у Глубокае была прыбыла выстаўка мастацкіх палотнаў. У дыскусіі з выкладчыкам рысавання Глубокскай гімназіі Язэпам Драздовічам, дырэктар яе даказваў свайму апаненту, што беларускага мастацтва навогул не існуе. У адказ Я. Драздовіч прачытаў яму цэлую лекцыю пра беларускае мастацтва, за што на наступны дзень быў звольнены з працы ў гімназіі.

У 13-м раздзеле "Сентябрь-Іюнь" апісваецца сабыццёна Глубоччыне з 17 верасня 1939 г./уз'яднання Беларусі/ да акупацыі края немцамі ў Другую сусветную вайну. Гэтыя сабыцці майму пакаленню/мне 66 гадоў/ добра памятны. Усюды прасты люд сустракаў "вызваліцеляў" з вялікім энтузіязмам: абнімаліся, цалаваліся, браталіся..., але настаражывалі ча дзіўныя "рожкі" із газетнай паперы, набітыя "корешкамі", худаваты, від, слабае абмундараванне і харчаванне салдат і боязнь іх гаварыць пра жыццё ў савецкім "раі", якога так чакалі сяляне. Гэта быў час мітынгаў, дэманстрацый, агітацыі, паказа кінё пра перамогі бальшэвікоў, судоў/судзілі за малейшыя праступкі/, распраў з "ворагамі народа", апусцення магазінаў, чэргаў... Энтузіязм "вызваленых" хутка пайшоў на спад, а сабліва пасля таго, як сялян прыжалі прагрэсіўным продналогам. Ужо ў восень 1939 года, цераз месяц, працавалі школы на беларускай мове і ву-

чылі у нашай Лужкоускай школе пераважна тыя ж самыя настаўнікі. Рысаванне, у нас выкладаў Язэп Драздовіч, якога мы вучні называлі "дзяцкай Язэпам". Я яго добра помню. Гэта быў выдатны настаўнік, добры і вельмі прыемны чалавек. Вакол яго заўсёды гуртаваліся вучні. Устраіваліся выстаўкі, рысункаў школьнікаў. Зайшоў я аднойчы у вучыцельскую, а дзяцка Язэп штосці рысаваў вуглем на вялікім лісце ватмана.

Пасля "вызвалення" у святыні края – Берэзвеччы – старажытным духоўным і культурным асяродку Беларусі! "вызваліцелі" зрабілі адну із двух самых большых у Беларусі, турму НКВС для дзесяці раёнаў. Прастыж савецкай улады хутка падаў, людзі чакалі вайны... Пра вынікі бальшэвіцкіх рэпрэсій на Глубоччыне за няпоўныя 2 гады бальшэвіцкай улады з 17 верасня 1939 года па 22 чэрвеня 1941 года, пра лёс берэзвечкіх везняў нічога не сказана. Гэтае балючае пытанне аутар асцярожна абыйшоў маўчаннем.

15 раздзел "Оккупация" прысвечан сабыццям на Глубоччыне падчас Немецка-фашыстскай акупацыі края. Тут таксама многа фактычнага матэрыяла, але, навогул, ён напісан з пункту гледжання існаваўшай афіцыйнай камуністычнай гісторыяграфіі, як быццам усе жыхары края былі на баку Савецкага саюза, КПСС, савецкай улады, Чырвонай Арміі. Ніжэй на гэты конт я раскажу як было на самай справе.

Немцы занялі Глубокае 3 ліпеня 1941 г. Яно стала цэнтрам гебіта /вобласці/, у склад якога увайшлі 10 даваенных раёнаў.

У верасні 1941 года у Берэзвеччы быў створан шталаг/стацыянарны лагер для ваеннапалонных/ без усялякіх памяшканняў. Ваеннапалонныя пастаянна знаходзіліся пад адкрытым небам. У кастрычніку паціснулі марозы. Умовы былі страшныя. Палонныя рлі блі. 14 кастрычніка 1941 года яны васталі, штурмам падавілі агнявыя кропкі і вырваліся із лагера. Партызанскі рух у Глубоччыне зарадзіўся у 1942 годзе. А у снежні 1943 года пачаліся карныя экспедыцыі немцаў у Глубоцкім гебіце.

Вясной 1943 года у Глубокае прыбыў з "Атлантычнага вала" полк В. В. Радзіёнава у форме эсэсаўцаў франтавікоў з нарукаўнымі павязкамі:

РОА/российская освободительная армия/. Тут яне непаладзілі з немцамі і іх снялі з патрульнай службы і накіравалі на барадзьбу з партызанамі; штаб перамесціўся у Докшыцы. Тут полк наладзіў кантакты з партызанамі, правёў у Пліскім раёне мабілізацыю і выступіў супраць немцаў. У жніўні 1943 года радзіёнаўцы знішчылі нямецкую роту, якая удзельнічала з імі ў аперацыі супраць партызан, занялі вузлавую станцыю Крулеўчына і знішчалі ў ёй гарнізон і ўсе стратэгічныя аб'екты. Полк ператварыўся ў 1-ю антыфашыстскую брыгаду. Сканчаўся В. В. Радзіёнаў ад ран падчас Полацка-Лепельскай бітвы.

Аўтар расказвае і пра італьянскіх ваеннапалонных, якіх немцы растралілі ў Глубокам, аб растрэле ксяндзоў каля вёскі Мікалаюка, знішчэнні яўрэяў, пра баі па вызваленню Глубокага 3 ліпеня 1944 года.

На Глубоччыне – часці Заходняй Беларусі, якая была пад Польшчай, ~~XXXXXX~~ становішча было сложным: беларуская нацыя прыгняталася польскімі акупантамі, каланізатарамі, сацыяльная несправядлівасць, зямельны голад сялілі і раздача зямлю польскім асаднікам, прыарытэт каталіцкай веры, паляванне на іншадумцаў – "бальшэвікоў", закрыццё беларускіх школ і запрат на родную мову. Яно яшчэ больш складаным стала пасля далучэння Заходняй Беларусі да Савецкага Саюза, пасля рачаравання насельніцтва "вызваліцелямі. Таму аб усенародным супрацьстаянні нямецка-фашыстскім захопнікам і рэчы не магло быць. Звездаўшыя бальшэвіцкага "рая" за няпоўных два гады /17 верасня 1939 г. – 22 чэрвеня 1941 г./ чакалі нямецкага вызвалення ад бальшэвіцкіх растрэлаў, цюрмаў, "вывазаў", лагераў смерці, прымуовай калектывізацыі і г.д., другія, пераважна польскай нацыянальнасці, чакалі вяртання з дапамогай заходніх саюзнікаў Польшчы, нацыянальна свядомыя беларусы надзеяліся на нацыянальнае адраджэнне і стварэнне сваёй дзяржавы, люмпен-прадтарыят быў за бальшэвікоў. Але большасць насельніцтва была як бы нейтральнай: як ёсць так і добра, каб можна было толькі неяк жыць. Партызанамі 13 карэннага насельніцтва на Глубоччыне было нямнога. Імі былі пераважна "васточнікі". Па уласнай ініцыятыве, па палітычных ці ідэа-

лагічных матывах і на баку немцаў ваявала нямнога. Звычайна гэта былі слаба адукаваныя паліцаі. Правадзілася мясцовая мабілізацыя у РОА В. В. Радзіёнава, "самаахову", нямецкую армію з адпраўкай на заходні фронт у паліцыю Ветвіцкага.

У Глубоцкім гебіце было акупацыйнае цывільнае кіраўніцтва. З самага пачатку акупацыі Беларусі, немцы адпускаялі ваеннапалонных беларусаў дамоў, саўгасы і калгасы былі распущаны. Падаткі, у відзе прадналога, сяляне плацілі меншым, чым пры бальшэвіках у мірны час. З восені 1941 года працавалі школы на роднай беларускай мове. У Глубоцкім былі адчынены 10-месячныя настаўніцкія курсы і прагімназія, пра якую аўтар чамусці нават не ўпамінае. У прагімназіі працавалі выдатныя настаўнікі, такія як А. А. Сабалеўскія. Умовы для вучобы былі дрэнныя. Многа было пераросткаў, асабліва сярод хлопцаў. Многія тут не толькі вучыліся, а і хаваліся ад ваеннага ліхалецця. Час ад часу у класы нечакана прыходзілі ад гебіта ваісковыя нямецкія інспектары. Не залежна ад узроста на вучняў прагімназіі накладывалася броне ад вываза у нямецчыну на працу. Хлеб із вотруб'я выдаваўся па картачках. Прыходзілася галадаць. Прагімназія многіх спасла ад гібелі у ваенны час. Некаторыя настаўнікі пасля вызвалення ад нямецка-фашыстскіх захопнікаў, бальшэвіцкай уладай былі рэпрэсаваны.

К сказанаму аўтара ён і пра зам. гебіткамісара па ідэалогіі Ветвіцкага магу дапоўніць мяне добра вядомымі фактамі. Гэта быў зацятый карнік. У 1944 годзе ён со сваімі карнікамі распалагаўся у гарадзецкім палацы графа Плятара, адкуль рабіў карныя экспедыцыі пераважна у Падзісенне. На яго сумленні расстраляныя сыны Пацэвіча і Ляскова, 2 страверы і Германавіч, партызанка-настаўніца Бельская. Ветвіцкі ўласна-ручна катаваў майго бацьку Мірончыка Мікалая Васілевіча за тое што ён вырабляў скуры і каб шляхціц Шыпіла/знаемы Ветвіцкага/ не падтвердзіў, што гэта яго, а не партызанскія скуры, бацьку бы забіў.

Пасля адной карнай экспедыцыі у Падзісенне, Ветвіцкі прыгнаў у Лужкі вялікае стада кароў, забраных у тамтэйшых жыхароў каб не кармі-

лі малаком партызан. Змучаныя дарогай, голадам, застаўшыся без сваіх распадароў, недояныя каровы учынілі ў незнаёмым мястэчку такі роў, што людзі глядзя на іх плакалі. Гэты жалобны кароў'і роў-плач і цяпер стаіць у мяне ў вушах. Восць такі Ветвіцкі быў "ідэолаг" і гэта толькі тое, што ён тварыў у нашай мясцовасці.

У 16-м раздзеле "Послеваенны дзень горада" аўтар расказвае пра галоўныя вехі ў жыцці горада Глубокае і края пасля вызвалення ад нямецкіх захопнікаў 3 ліпеня 1944 года. Вялікая цяжкасць перш за ўсё лягла на сялян: трэба было здаваць зерне, картофель, лён, малако, мяса, яйкі, масла, плаціць грашовыя падаткі, прымусява падпісвацца на пазычку. А як абклалі падаткамі сады, людзі сталі іх высякаць. Акрамя таго, назначаліся вялікія нарады на загатоўку леса, на рамонту дарог. У кнізе аўтара не расказана, як у былы прыгранічны край, дзе былі прыватныя і фермерскія селянскія гаспадаркі, за вайну асабліва не разрушаныя, нахлынула шмат голоднага люда з усходняй часткі краіны, дзе большавікам і акупантам людзі былі дзведзены да поўнай галечы і дыстрафіі. Са зладзеямі і рабаўнікамі савецкая ўлада бяспітасна распраўлялася.

Значны інтэрэс прадстаўляе прыведзеная ў кнізе А.А. Тарыкава звесткі аб нацыянальным складзе і яго дынаміцы насельніцтва Глубокага раёна. На 1 студзеня 1945 года ў ім пражывала 89,2% беларусаў, 10% палякаў, 0,5% яўрэяў, 0,3% татар. Аднак, у лютым таго жа года зарэгістравана 767 рускіх/у студзені ні аднаго/, "палякаў" - 1/3 частка насельніцтва, украінцаў - 44 чалавекі. Аўтар такую этнічную метамаर्फозу насельніцтва аб'ясняе не міграцыяй насельніцтва на працягу каля аднаго месяца, а знешнямі фактарамі. Справа ў тым, што 9 верасня 1944 года новымі ўладамі Польшчы быў заключаны Дагавор з СССР аб узаемным абмене цывільным насельніцтвам, у якім гаварылася, што ён будзе весціся строга дабрахвотна, без якога-небудзь прымусу. Перад вайной людзі ўжо зведалі большэвіцкі "рай", баяліся рэпрэсій, непаспільных нологаў, прымусявай амаль бясплатнай працы, калектывізацыі, рэлігійнага ідэала-

гічнага і палітычнага прыгнёту, абвінавачванняў у супрацоўніцтве з немцамі. Гэта і паслужыла такому "рэвалюцыйнаму" і масаваму нацыянальнаму самавызначэнню карэннага беларускага каталіцкага насельніцтва і нават праваслаўнага, меўшага хоць які-небудзі польскі дакумент, напрыклад, пасведчанне, што калісці вучыся у польскай школе. Пад польскай псеуданацыянальнасцю беларусы "дабрахвотна" пераселяліся у Польшчу. Утвараўшыся вакуум хутка запаўняўся камісарамі, партыйнымі работнікамі, будаўнікамі савецкай улады, прадстаўнікамі карных ведаўстваў, настаўнікамі, рознымі спецыялістамі, вайскоўцамі і іх сям'ямі, сваякамі, пераважна рускімі. У краі нахадзілі спасенне ад голада многія людзі, гдзе ен ужо панавваў.

Цяпер у Глубокім беларусаў 89%, рускіх - 8% і другіх нацыянальнасцей - 3%, што адпавядае запраўднаму нацыянальнаму складу.

У восень 1944 года у Глубокім было адкрыта педагагічнае вучылішча. Аўтар агляда кнігі А. А. Тарыкава мог бы расказаць пра быт і вучобу у гэтых ім, бо сам там вучыся. Хачу толькі зазначыць, што аўтар кнігі не расказаў аб маладых беларускіх патрыетах із Глубоцкага педвучылішча, якія у тых змрочных часы умесце з другімі такімі патрыетамі із Пастаў, Слуцка адстоівалі незалежнасць Беларусі, яе бела-чырвона-белы сцяг і герб Пагона за што новыя "вызваліцелі" з імі жорстка расправіліся. Многія із гэтых юных беларускіх патрыетаў загінулі у турмах і канцлагерах ці цячасна памерлі. Да гэтага часу іх памяць, чамусці не увекавечана, хача ўсе яны рэабілітаваны. Іх патрыятызм і грамадзянскі подзвіг павінны быць прыкладам для беларускай моладзі.

У Глубокім, як і усюды у Беларусі, назіраецца густая засмечаннасць каланізатарскай і бальшэвіцкай топанімікай; вот назвы вуліц: Леніна, Савецкая, Камуністычная, Маркса, Кірава, Горкага, Маскоўская, Камсамольская і г. д. А чамуж бы іх не замяніць іменамі сваіх беларусаў - гордасці края.

Нічога аўтар не расказаў у сваёй кнізе як праходзіла "дабрахвотная" калектывізацыя сельскай гаспадаркі/селянін у Глубоччыне. Вот як яна праходзіла у маёй вёсцы Жарсцвянцы. На арганізацыю калгасаў былі мабілізаваны партыйны ўсе дзяржаўныя служачыя - ад урачоў да КДБ.

Прыдуць арганізатары калгаса у вёску, а селяне разбягуцца хто куды, пахаваюцца. Наканец, уладам надаела гуляць у жмуркі. Каб зламіць вясковцаў, пошлі Жарсцвянь аддалі селянам із саседняй вёскі Лапунова, якіх іх скасілі сабе. Каб скаціна на зіму не засталася без сена, жарсцвяне у лапуноўцаў сена адабралі не без дракі. На гэту раз план калектывізацыі праваліўся. Знайшлі другі метад/вопыт у партыі ужо быў вялікі/. У Жарсцвянцы трэба было заставіць "дабрахвотна" уступіць самага аутарытэтнага і паважаемага чалавека - Міколу Лабяка, але як? - а вот так: яго малалетняму сыну з дапамогай правакатара усучылі абрэз вінтоўкі, а на заўтра КАД, бісты прыйшлі забралі хлопца і свой абрэз. Сына адправілі на катаргу, а бацька яго цяпер ужо сам "дабрахвотна" падаў заяву у калгас, а за ім "дабрахвотна" падалі заявы і астальныя селяне, а былі яны ўсе малазямельныя, небагатыя. У нашай вёсцы падчас вайны селяне не галадалі. Спасенне ад голаду і прытулак знайшлі у вёсцы і бежанцы. Пухлі ад голаду пасля таго, як уступілі у калгас.

У 70-80-х гадах Глубоцкі раён, дзякуючы працавітасці, таленту і самадyscyплінаванасці людзей у эканамічных і культурных адносінах стаў адным із сільнейшых у рэспубліцы. У горадзе з насельніцтвам каля 20 тысяч чалавек 950 чалавек з вышэйшай і 2057 - з сярэдняй спецыяльнай адукацыяй.

17 раздзел "Росы на камнях" дакладней было бы назваць "слёзы на камнях". Тут рэч ідзе аб знішчаных і запушчаных помніках края. У пачатку 1960 года знішчана глубоцкая аўстэрыя/дом для прыезжых, места для правядзення урачымстасцяў, карчма/, а на яе месцы пабудованы адзіны у горадзе фантан, названы "слёзы Карэпавай". Сам аўтар кнігі лічыць гэту назву таемнай. Я чамуж бы яго не назваць фантанам імям Паўлінкі Мядзелкі? Я ўжо раскажываю, як быў узорван і знесян безразвецкі касцёл, якому, па выразу Напалеона, не студна было бы стаяць у Парыжы разам з Ротэр-Дам. Непадалёк ад Варганскай гары разрушана дзеравянная царква ХІХ ст. Знікла дзеравянная царква, што стаяла каля вёскі Вялец, пабудованая ў ХУІІІ стагоддзі. Залушчаны старажытныя пабудовы ў Гарадцы/чамусці пераіменаваны ў Дзіўнае/. Новую назву мясцовыя

жыхары тлумачаць па-своему: яна дана таму, што граф Плятар каб убачыў цяперашня беспарадкі і запушчанаасць у яго былым маентку/цяпер тут савгас/ дык здзівіўся бы – таму Гарадзец і пераіменаван у Дзіўнае. У гэтым юмары ёсць вялікая доля прауды.

18 раздзел "Краеведы" прысвечан краезнаўцам края: Оттону Гэдаману, Аляксею Паулавічу Сапунову, Александру Антонавічу Сабалеўскаму, Александру Уладзіміравічу Бабічу, В. Друцкаму-Любецкаму, Прывадзяцца звесткі і з іх біяграфій і заслугі як краязнаўцаў Глубоччыны. У іх ліку чамусці не аказаўся Язэп Драздовіч, хаця у папярэдніх раздзелах пра яго расказана немала. Музей Я. Драздовіча створан на яго радзіме – у Германавічах/цяпер Шаркаўшчынскі раён/, а не у Гарадцы, як сказана у кнізе А. А. Тарыкава.

У апошнім 19-м раздзеле аўтар разважае аб будучыні г. Глубокае і края. Усё, што ён прапануе рэальна. Усе прапановы і пажаданні дзельныя, але кардынальныя праблемы края і горада ён абыходзіць, напэўна, і з-за іх усебеларускага, дзяржаўнага маштаба. К ім адносяцца: і/выхаванне у людзей нацыянальнага беларускага патрыятызма, нацыянальнай самасвядомасці, гожаасці, запраўднага інтэрнацыяналізма, паўсемеснае выкарыстанне сваёй роднай беларускай мовы у якасці дзяржаўнай, паўсюдная замена чужынскай топанімікі сваёй роднай, беларускай, увекавечанне памяці беларусаў, аддаўшых свае веды, здароўе і жыццё сваім народу і Бацькаўшчыне, ліквідацыя дзяржаўнага феадалізма у сельскай гаспадарцы, раздзяржаўліванне і прыватызацыя мясцовай прамысловасці, рэарганізацыя мясцовых органаў улады, пад'ём традыцыйных галін эканомікі края/льнаводства, жывелагадоўля, лясная і водная гаспадарка/, ператварэнне Беразвечча – старажытнага цэнтра духоўнага і культурнага жыцця края у сучасны цэнтр культуры і навукі. Тут проста грах трымаць турму, канцлагеры. Неабходна адбудаваць у яго былым відзе разрушаныя у мірым час большэвіцкімі варварамі беразвецкі касцёл. Богаслужэнне у царквах і касцёлах неабходна перавесці на родную беларускую мову. Неабходна законам забараніць русифікацыя і паланізацыю насельніцтва края праваслаўнай і каталіцкай канфесыямі.

У сваёй кнізе "Зарніцы в глыбинах озер" А.А.Тарыкаў на прыкладзе Глубоччыны паказаў пакутлівы лёс беларускай нацыі і яе дзяржавы - Вялікага княства Літоўскага, Беларусі. Расказаў аб прыродзе, эканоміцы, культуры, духоўным жыцці края, як больш сільных суседзі, чужынцы, пад рознымі ілжывымі лозунгамі і флагамі скуматалі і дзялілі нашу Бацькаўшчыну, руйнавалі і рабавалі яе, катавалі, працавалі у рабства, выганялі і з сваёго дома наш народ, а самі яго засялялі. У кнізе расказана, як абкрадвалі беларусаў духоўна, стараліся вытравіць у нас нацыянальную свядомасць, як гвалтоўна аталачывалі і русіфікавалі беларусаў і забаранялі карыстацца сваёй уласнай мовай у сваім уласным доме.

Зробленыя мной заўвагі, удакладненні і некаторыя дапаўненні нічужь не зніжаюць цэннасці кнігі аўтара. Такія кнігі беларусам патрэбны як воздух. Лічу, што кніга А.А.Тарыкава сыграе сваю роль у справе адраджэння беларускай нацыі, дзяржавы. За гэту кнігу аўтар яе заслугоўвае дзяржаўнай прэміі.

Мірончык

Іван Мірончык, прафесар

Тэлефон: -дам.: 55-13-50

прац.: 32-40-10

Адрас: 220082, Менск

вул. Прытыцкага 38-19